

A reálkonvergencia 50 éve – nyersanyagfüggőség és adóparadicsomok nélkül

Csoma Róbert

Budapesti Gazdasági Egyetem

Csoma.Robert@uni-bge.hu

ÖSSZEFOGLALÓ

A világgazdaság egészében hosszú távon nem mutatható ki a reálkonvergencia jelensége, ennek okait taglalja ez a tanulmány. Elemzésünk során támaszkodunk növekedésméleti és a fejlődéstanulmányokból megismert megfontolásokra és vitákra, a fejlemények leíró, de egyben kritikus bemutatására. A cikk a konvergencia hiányát elsősorban a nyersanyagfüggőség, valamint egyes országok adóparadicsomként való működése szempontjából mutatja be, és fő állítása az, hogy e két tényező is jelentősen hozzájárul ahhoz, hogy a világgazdaságban csak egyes régiókra vonatkozó konvergenciafolyamatokkal találkozunk. Vizsgálja a cikk továbbá azt is, hogy a fejlettebb országok utolérésének vannak-e közös kritériumai és arra a következtetésre jut, hogy bár a felzárkózásnak nagyon egyedi tényezői voltak és lehetnek a különböző fejlettségi szinten lévő országokban, de néhány tényező mégis megemlíthető, amelyek nélkül a felzárkózás nemigen lehetséges manapság.

KULCSSZAVAK: reálkonvergencia, nyersanyagfüggőség, adóparadicsomok

JEL-KÓDOK: O47, P52, Q32

DOI: https://doi.org/10.35551/PSZ_2021_4_3

A gazdasági felzárkózás, konvergencia sok összetevőből álló folyamat, megkülönböztethetünk nominális, reál-, szociális, ciklikus és strukturális konvergenciát is. Ez a cikk elsősorban a reálkonvergenciát, a talán legfontosabb konvergenciatípus elmúlt néhány évtizedét elemzi, amely természetesen kölcsönhatásban van a többi konvergenciafajtaival. A megközelítés alapvetően hosszú távú és empirikus, érinti a formalizált növekedési elméletekkel és a kevésbé formalizált fejlődéstanulmányokkal való összefüggéseket is.

NÖVEKEDÉSELMÉLETEK ÉS KONVERGENCIA

A neoklasszikus növekedési elmélet leginkább elhíresült álláspontja *Solow* (1956) modelljében fogalmazódik meg. Itt a technológia exogén módon határozza meg a termelés hatékonyságát. Az egyes országok növekedési ütemeiben mutatkozó különbségek a tőkeállományuk különbözőségéből erednek. A modell a beruházások magas hozamát feltételezi a tőkeszegény országokban és a csökkenő skálahozadék miatt alacsonyabbat a fejlett országokban. Ez serkenti a tőkeáramlást a gazdag országokból a szegényekbe, így is gyorsítva azok felzárkózását.

A későbbi elméletek endogénné tették a tőkeállomány növeléséből származó technológiai fejlődést. Így *Lucas* (1988) például belefoglalta modelljébe a humán tőkébe való beruházást is, *Romer* (1986) modellje szerint egy ország akkor fejlődhet jobban, ha innovációra többlet költ. Az endogén modellekből logikailag következik, hogy gazdaságpolitikai beavatkozással lehet a termelékenységét növelni, az innovációt erősíteni, ezzel lehetőséget adva a konvergenciára a kevésbé fejlett országokban.

A növekedési modellek harmadik csoportja az országok közötti fejlettségi különbséget az intézményeik közötti különbségekkel ma-

gyarázza. Ez az irányzat egészen *North* (1990) munkájáig nyúlik vissza, amelyben a stabil tulajdonjogokat tekintette döntő tényezőnek a termelő beruházások hatékonysága és a gazdasági eredmények elérése szempontjából. E szerint az irányzat szerint azok a gazdaságok fognak prosperálni, amelyek intézményei támogatják az innovációt, a termelési tényezők felhalmozását és a hatékony erőforrás-allokációt.

A neoklasszikus elmélettel szemben az endogén növekedési elméletek tehát nem a méretgazdaságosság csökkenését, hanem éppen ellenkezőleg, a tőke állandó vagy növekvő hártármékét feltételezik, így itt a fejlett országok akár gyorsabban is növekedhetnek a fejlődő országoknál, az utolérés mindenképpen feltételekhez kötött.

Ha a csökkenő skálahozadékon kívül nem lenne egyéb feltétele a gazdasági felzárkózásnak, akkor létrejönne az abszolút/feltétel nélküli úgynevezett bétakonvergencia. Ha a modellbe be kell építeni az országspecifikus tényezők hatását is, (például az oktatási, a beruházási, a kormányzati kiadások GDP-hez viszonyított aránya, a külkereskedelmi cse-rearány mutatószáma stb.), és így mutatható ki a szegényebb országok felzárkózása, akkor relatív/feltételes bétakonvergenciáról beszélhetünk. Az egy főre jutó GDP növekedési üteme a konvergencia megvalósulása esetén negatívan korrelál az egy főre jutó jövedelem induló szintjével. A szigmakonvergencia-mérőszám szerint pedig az érintett országok az egy főre jutó reál GDP csökkenő szórásával konvergálnak egymáshoz. A gyakorlatban a feltételes konvergencián belül megkülönböztetik még az úgynevezett klubkonvergenciát is (*Baumol*, 1986), amikor az egyes országok a csoportspecifikus növekedési pályájukhoz konvergálnak. E szerint a konvergenciaértelmezés szerint csak a megfelelő humán tőkével és hasonló, jól működő intézményekkel rendelkező országcsoportokban

valósulhat meg konvergenciát is eredményező gazdasági növekedés.

NÖVEKEDÉSI TELJESÍTMÉNY A VILÁGGAZDASÁGBAN AZ ELMULT ÉVTIZEDEKBEN

E cikk a Világbank és a Penn World Tables adatbázisát veszi alapul az empirikus elemzéshez, amelyek lehetővé teszik, hogy hosszú távra visszatekintve, öt évtizedes távlatban is megállapításokat tehesünk a tapasztalt növekedési trendekről. A világgazdaság egészére nem, de a fejlett országokra vonatkozóan egyszerű elemzési módszerekkel is elég stabil összefüggések láthatók az adatbázisokból.

A ma fejlettnak tekintett országoknak mind a tőkeállomány-, mind az exportnövekedése szoros kapcsolatot mutat az egy főre jutó GDP növekedésével, amelyet az 1. és a 2. ábra szemléltet.

A szoros kapcsolat mellett 3 ország kiugró teljesítménye figyelemreméltó: Szingapúr, Thaiföld és Írország is megsokszorozták gazdagságukat az elmúlt évtizedekben, ezért a cikk következő részeiben néhány további megállapítást is érdemes lesz tenni egyedi fejlődési pályájukkal kapcsolatban.

E cikk időtávjánál is lényegesen hosszabb távú gazdaságtörténeti munkájában *Maddison* (2001) kimutatta, hogy az egy főre jutó GDP az USA-ban lényegesen magasabb volt a 19. század vége óta, mint a többi nagy gazdaságban, és éves növekedési üteme 2 százalék körül alakult stabilan, ami biztosította az USA-nak a vezető szerepet világgazdasági szinten. A tőkeállomány és az export növelésén túl természetesen más tényezői is vannak a gazdasági felzárkózásnak (például az elfogadható mértékű államadósság szint). Ezeknek a tényezőknek valamilyen általános modellbe rendezése meghaladná e cikk ambícióit, amelyek a reálkonvergenciára ható és azzal összefüggés-

ben ritkábban vizsgált két tényező vizsgálatára koncentrálnak.

A REÁLKONVERGENCIA KÖZELEBBRŐL

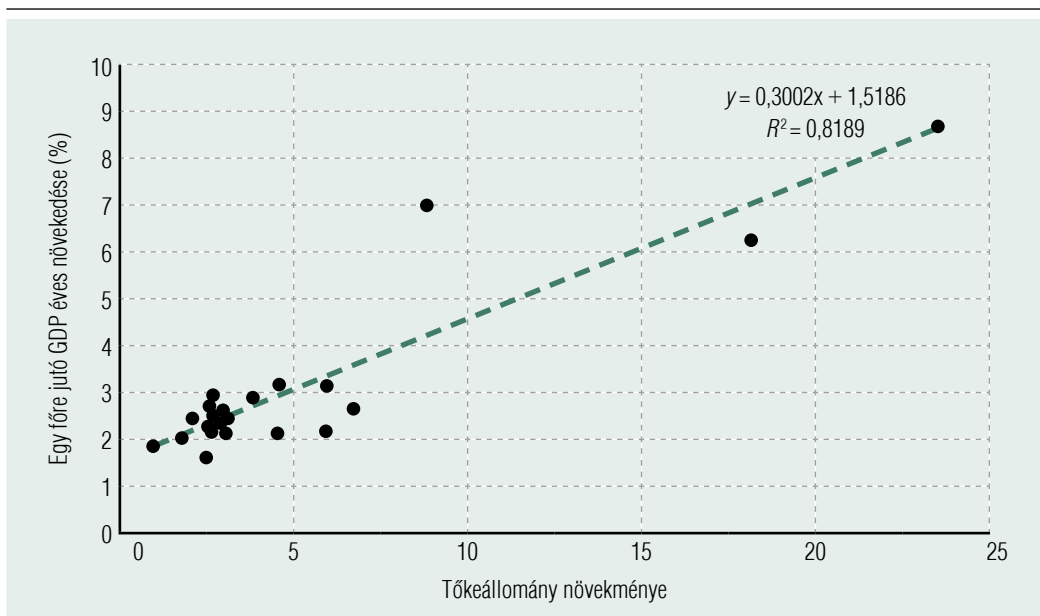
Az előbbieken bemutatott összefüggések alapját képezik a gazdasági növekedésről és a versenyképességről tartott nézeteinknek, de önmagukban még nem adnak magyarázatot arra, hogy van-e közeledés az egyes országok között a gazdasági fejlődést illetően. A reálkonvergencia meglétét vagy hiányát leggyakrabban az egy főre jutó, vásárlóerő-paritásos reál GDP (és annak változása) alapján elemzik. Ez a mutató jó mérőszáma az egyes országok gazdagságának. Általában nem jó mérőszáma viszont a jólétnek, az életminőségnek, mivel nem méri például az országokon belüli jövedelmi különbségeket, a környezet állapotát, a korrupció és bűnözés mértékét, az intézményi különbségeket stb.

A világgazdaság egészét tekintve a reálkonvergencia érvényesülését illetően a kutatók véleménye erősen megoszlik. Az egyik markáns álláspont szerint az országok saját hosszú távú növekedési pályájukat követik, nincs közöttük reálkonvergencia. Helye van viszont az aktivista gazdaságpolitikáknak, hogy az országok közötti strukturális heterogenitás csökkenjen. (Dufrénot, Sanon, 2014) Hasonló állásponton van *Johnson és Papageorgiou* (2020) is, akik szerint a fejlődő országok hosszú távon együttesen nem tudtak konvergenciát elérni és felzárkózni a fejlett országokhoz.

Patel és szerzőtársai (2021) szerint viszont 1990-től egy gyenge, feltétel nélküli konvergencia-időszak kezdődött újra a világgazdaságban, a bétakoefficiens előjelet váltott, a korábbi időszak divergens folyamatai konvergenciába váltottak át. Ennek oka szerintük a gyors növekedés volt a fejlődő országokban és lassú a fejlettekben. Véleményük szerint nem létezik a fejlődéstanulmányokban gyakorta említ-

1. ábra

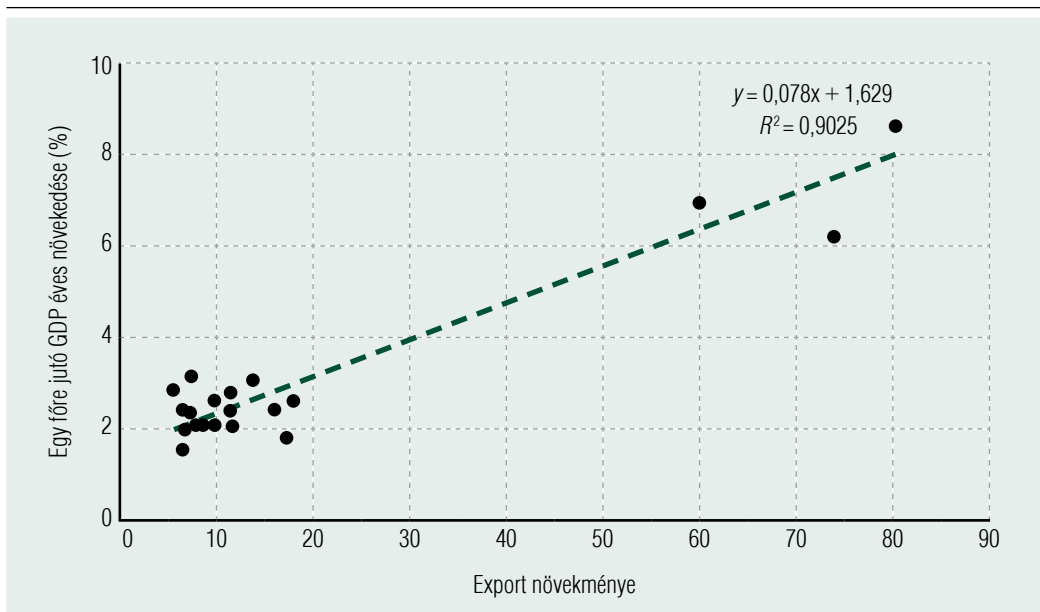
A TŐKEÁLLOMÁNY NÖVEKEDÉSE ÉS AZ EGY FŐRE JUTÓ GDP NÖVEKEDÉSE KÖZÖTTI KAPCSOLAT A FEJLETT ORSZÁGOKBAN (1970–2019)

Forrás: World Bank Development Indicators

2. ábra

AZ EXPORT NÖVEKEDÉSE ÉS AZ EGY FŐRE JUTÓ GDP ÉVES NÖVEKEDÉSE KÖZÖTTI KAPCSOLAT A FEJLETT ORSZÁGOKBAN (1970–2019)

Forrás: World Bank Development Indicators

tett 'közepes jövedelem csapdája' állapot sem, a közepes jövedelmű országok a szegényeknél is gyorsabban fejlődtek az általuk vizsgált időszakban.

A nemzetközi összehasonlításokra gyakran használt 'Penn World Tables' -adatbázis alapján megvizsgáltam magam is a reálkonvergencia érvényesülését az elmúlt ötven évre. 158 ország adatai voltak hozzáférhetők az 1970–2019 közötti időszakra. (A kimaradók között vannak a Szovjetunió és Jugoszlávia utódállamai, valamint Közép-Kelet-Európában Csehország és Szlovákia, amelyek adatai csak 1990-től állnak rendelkezésre ebben az adatbázisban.) Ennek alapján, a 3. ábrán látható, hogy reálkonvergencia nem mutatható ki, az egy főre jutó GDP kiinduló szintje nem magyarázza annak éves növekedési ütemét a világgazdaság egészében. (A szemléletesebb grafikus ábrázolás érdeké-

ben az 1970-es GDP-szintek logaritmusára szerez a vízszintes tengelyen.)

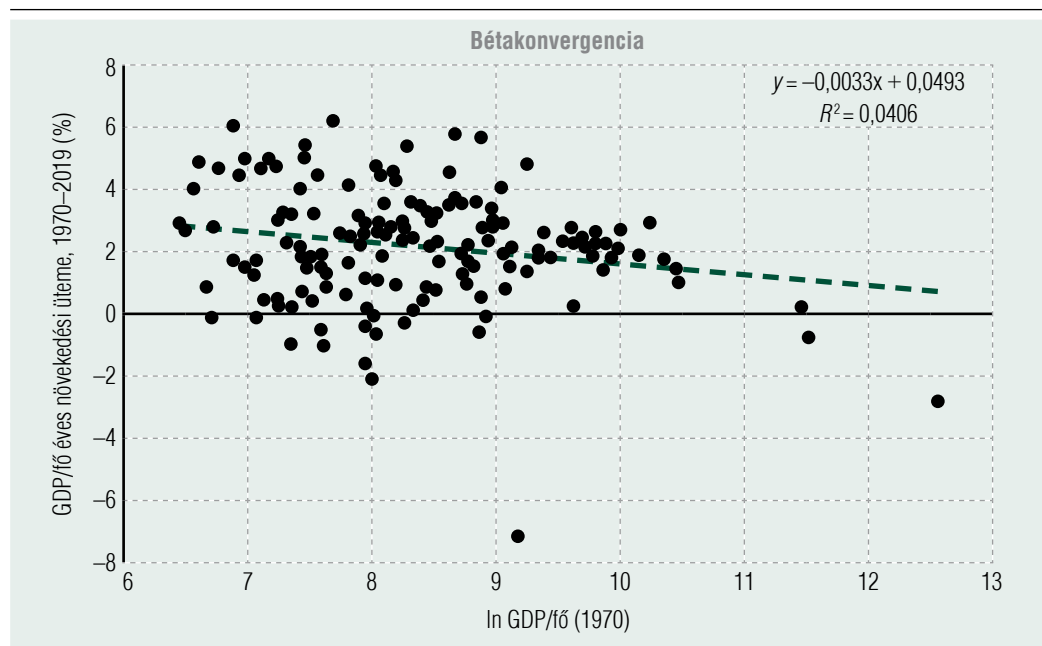
A REÁLKONVERGENCIA RÖVIDEBB IDŐSZAKAI ÉS NÉHÁNY GAZDASÁGPOLITIKAI TANULSÁG

Annak ellenére, hogy hosszú távon nem mutatható ki a világgazdaság egészében reálkonvergencia, mások kutatásai alapján érdemes a konvergencia rövidebb időszakait dióhéjban bemutatni, mert az időbeni és a térbeni elhatárolások néhány konvergenciamintázat felismerésére lehetőséget adnak, és emellett a gazdasági növekedés támogatásában az állami szerepvállalásra vonatkozó következtetések levonására is alkalmasak.

1950 és 1970 között a fejlett országok konvergáltak egymáshoz és az USA-hoz is. Az első

3. ábra

A REÁLKONVERGENCIA HIÁNYA A VILÁGGAZDASÁGBAN (1970–2019)

Forrás: Penn World Tables

olajválság megakasztotta ezt a folyamatot és az 1990-es évek végéig nem volt számottevő konvergencia. Ezután divergencia volt tapasztalható, az USA gyorsabban növekedett, mint az OECD átlaga. Az USA-ban az egyes tagállamok szintjén is megfigyelhető volt a felzárkózás 1980-ig, utána viszont stagnáltak a tagállamok közötti konvergenciafolyamatok, sem konvergencia, sem divergencia nem volt tapasztalható (Kaurya, Valdivieso, 2015).

A világgazdasági reálkonvergencia hiányának okaként említik a kutatók azt is, hogy a 2007–2009-es válság előtt felhalmozódott makrogazdasági egyensúlytalanságok – mint például a magán- és állami szektor adóssághalmánya és a gyors növekedés a külkereskedelemben nem kerülő (non-tradable) szektorban – lelassították a konvergenciafolyamatokat, különösen az eurózónában (Coutinho, Turrini, 2020).

Az eurózóna alapító tagjai között az infláció és a kamatlábak tekintetében volt ugyan nominális konvergencia, de az egy főre jutó jövedelmi szintek reálkonvergenciája nem következett be, sőt a 2007–2009-es válság után divergencia figyelhető meg. Az üzleti ciklusok az országok között szinkronizáltabbá váltak, de a ciklusok amplitúdója divergál (Franks et al., 2018).

Európában az EU-tagországok megközelítőleg ugyanazzal a növekedési rátával konvergáltak egymáshoz, mint a nem EU-tagországok 1950 óta, tehát az EU-tagság nem jelent automatikus konvergenciát. Az eurózóna-tagság sem hozott más konvergenciapályát az érintett országoknak, tehát a közös valuta sem elegendő feltétele a reálkonvergenciának (Rama, 2019; Gál, 2015; Pelle, Végh, 2019).

2011 óta az eurózóna egy főre jutó GDP-jének növekedése elmarad az USA és csökkenő népességszáma miatt még az általában mérsékelt GDP-növekedési ütemeket felmutató japán gazdaságtól is. Nagy különbségek jellemzik azonban az egyes eurózóna-tagállamokat

e tekintetben. Németország még gyorsabban is növekszik, mint az említett két ország, de a déli tagállamok gyengén teljesítenek. Az eurót korán bevezető tagállamok között nem volt konvergencia az utóbbi több mint egy évtizedben, sőt Görögország és Olaszország leszakadásáról lehet beszélni (del Hoyo et al., 2017).

A közép-kelet-európai EU-tagállamok viszont reálkonvergenciát értek el a 2000-es években az eurózóna tagállamainak fejlődéséhez viszonyítva, tekintet nélkül arra, hogy bevezették-e az eurót vagy sem. Közülük a balti tagállamok, Románia és Szlovákia érték el a legnagyobb mértékű konvergenciát. 2000–2007 között, az EU nagy bővítése előtti és a közvetlenül utána következő időszakban konvergáltak leggyorsabban az EU átlagához ezek az országok. Ez azt mutatja, hogy a gazdasági integráció folyamata ösztönözte a konvergenciát, a 2007–2009-es gazdasági krízis viszont lelassította felzárkózásukat (Matkowski et al., 2016). Az országon belüli régiókat tekintve viszont Bulgária, Lengyelország, Románia, Szlovákia, Csehország és Magyarország egyaránt az erőteljes β -divergencia modelljét mutatják. *Alcidi és társai* (2019) elemzése szerint a tőkerégiók (ezek az átlagosnál magasabb tőkeintenzitású régiók, jellemzően fővárosi agglomerációk) kiugró értékeket mutatnak, míg a 2000-ben is az átlag alatti jövedelmet teljesítő régiók relatív pozíciója tovább romlott.

A fejlett országokban történt eseményekkel párhuzamosan a fejlődő országok felzárkózása is lelassult. Kivétel ez alól Kína és a dél-kelet-ázsiai országok, ahol tartós a felzárkózási folyamat.

Az előbbieken alapján, a rövidebb időtávokra vonatkozó tények tükrében is látható, hogy nem mutatható ki az abszolút konvergencia a világgazdaság szintjén. Feltételes konvergenciáról viszont lehet beszélni térben és időben behatároltan. A növekedés idioszinkrotikus jelenség, ami a gazdasági teljesítmény különböző kimeneteit eredményezi, és nem szükségszerűen

szerűen hoz konvergenciát. Néhány országnál növekedési tragédiát (alacsony induló szintről is divergenciát) okoz, másoknál alacsony ütemű, és gyors konvergenciát is eredményezhet (Dufrenot et al., 2009).

MELYIK ORSZÁGOT LEHET ÉS MELYIKET ÉRDEMES UTOLÉRNI?

A konvergenciafolyamatok idősoros elemzése rengeteg kutatás tárgya. Sok vizsgálat foglalkozik azzal is, hogy mennyi időre van szükség ahhoz, hogy egy szegényebb ország utolérjen egy gazdagabbat. Ritkábban teszik fel a kutatók azonban azt a kérdést, hogy egy adott gazdasági struktúrával rendelkező ország számára melyik ország utolérése realitás, és egyáltalán érdemes-e azt az országot utolérni?

Az egy főre jutó GDP alapján a világ 10 leggazdagabb országát mutatja az 1. táblázat 1970-ben és 2019-ben.

Szembetűnő, hogy 2019-ben a tízes listában már csak nyersanyagban gazdag orszá-

gok és még inkább adóparadicsomként is ismert államok vannak. A szegényebb országok számára az első típusú gazdagság az országhatárok módosítása nélkül elérhetetlen, a második felzárkózási lehetőség esetenként járható út ugyan, de a világgazdaság egésze számára biztosan nem kívánatos. Érdekes tehát megvizsgálni a konvergenciafolyamatokat olyan szempontból is, hogy e kéttípusú meggazdagodás nélkül milyen tendenciák érvényesültek volna az elmúlt öt évtizedben, vagyis a többségben levő „normális” gazdasági szerkezetű országok között észlelhető-e felzárkózás.

A nyersanyaggazdagság elemzési célból történő kezelése tekintetében a nehézséget az jelenti, hogy a számos ország mellett – amely gazdagságát nyersanyagkincse köré építette – van néhány olyan ország is, amely a nyersanyagainak kitermelésére építő ágazatai mellett diverzifikált gazdasági struktúrával is rendelkezik (például Norvégia, USA, Ausztrália). Ezért az összes nyersanyaggazdag-ország együttes kezelése nem lenne indokolt egy olyan elemzésben, amely a konvergenciafolyamatok külön-

1. táblázat

AZ ORSZÁGOK SORRENDJE AZ EGY FŐRE JUTÓ GDP ALAPJÁN

	1970	2019
1.	Egyesült Arab Emírátságok	Luxemburg
2.	Brunei	Makaó
3.	Katar	Katar
4.	Kuvait	Írország
5.	Kajmán-szigetek	Szingapúr
6.	Svájc	Bermuda
7.	Luxemburg	Svájc
8.	Egyesült Államok	Kajmán-szigetek
9.	Bermuda	Egyesült Arab Emírátságok
10.	Svédország	Brunei

Forrás: World Penn Tables

böző lehetséges pályáit igyekszik megérteni. Szerencsésnek látszik olyan indexáláson alapuló módszer alkalmazása, amely lehetővé teszi, hogy ne vegyük egy kalap alá a nyersanyagban gazdag, de egyébként nagyon különböző gazdasági struktúrával rendelkező országokat.

Ilyen módszert dolgozott ki például *Hailu* és *Kipgen* tanulmánya (2015), amely 3 komponens segítségével hozza létre a „Nyersanyag-kitermelés Függségi Index”-et (Extraction Dependence Index, EDI), amely alkalmas ezen szempont érvényesítésére.

A komponensek a következők:

▶ **A NYERSANYAGEXPORT ÉRTÉKE A TELJES EXPORTBAN**

A nyersanyagexport nagyobb aránya nagyobb volatilitást okoz az exportjövödelmekben és a gazdasági növekedés ütemében, tehát a magas komponensértékkel rendelkező gazdaságoknak nagy a nyersanyagfüggősége.

▶ **A NYERSANYAG-KITERMELÉSBŐL SZÁRMAZÓ KÖLTSÉGVETÉSI JÖVEDELMEK ARÁNYA**

A nyersanyagárak volatilitása erősen módosíthatja az ország költségvetésének pozícióját. Az árak emelkedése esetén néhány ország tartalékokat képez a jövödelmekből, mások kormányzati kiadásokat finanszíroznak. Árcsökkenés esetén a költségvetési kiadási kötelezettségek finanszírozására való képtelenség azonban fiskális válsághoz is vezethet.

▶ **NYERSANYAGOKHOZ HOZZÁADOTT ÉRTÉK**

A gazdasági tevékenységek diverzifikációja szempontjából fontos, hogy egy ország mennyi hozzáadott értéket tesz hozzá a kitermelt nyersanyagaihoz. Amelyik többet, az kevésbé függ magától a nyersanyagkészleteitől.

E három mutató segítségével a szerzők egy 100-as skálán minősítették az egyes országok nyersanyagfüggőségét. Ennek alapján az erős nyersanyagfüggőséget arra a 26 országra állapítottam meg, amelyek a skálán 50 pont fölé kerültek.¹ A skála alapján lehetővé vált az olyan országok kihagyása a nyersanyagfüggők közül, amelyek a nyersanyagaik kitermelésére építő

ágazataik mellett diverzifikált gazdasági struktúrával is rendelkeznek.

A nyersanyagfüggőséggel kapcsolatban sokszor elemzett paradox helyzet alakulhat ki, amit „nyersanyagátok”-nak (*resource curse*) is szoktak nevezni. A nyersanyagban gazdag országok nagy része nem tud élni kedvező kiinduló helyzetével és nem képesek általános jólétet teremteni polgáraiknak. Kivételként ez alól többnyire csak 4 országot szoktak megnevezni: Kanada, Chile, Norvégia és Botswana.²

A Világbank 'World Development Indicators' adatbázisa alapján kiszámítható, hogy 20 ország – amelyek a felsorolt nyersanyagfüggő országok között szerepelnek és amelyekre vonatkozóan rendelkezésre is állnak az egy főre jutó vásárlóerő-paritásos GDP-adatok az 1990–2019 időszakra – mindössze évi 0,3 százalékos egy főre jutó átlagos GDP-növekedést tudott felmutatni, miközben a világátlag kb. 1,6 százalékot tett ki.

Az adóparadicsomoknak nincs egységesen elfogadott definíciójuk, de az alacsony társadalmi adókulcs mindenképpen jellemzőik közé tartozik. Emellett titkosságot is biztosítanak az oda áramló tőke tulajdonosainak, ezért az offshore pénzügyi központ elnevezés is elterjedt velük kapcsolatban. Miközben vállalataik offshore tevékenysége nagy hiányt okoz sok fejlett ország költségvetésében, számos fejlett ország maga is előkelő helyen szerepel az offshore tevékenységek célterületei között. Például a '70-es, '80-as években számos eladósodó, tőkehiányos, közepesen fejlett, vagy perifériás országba hitelek formájában beáramló tőkével egyidőben, ezekből az országokból nagymértékű tőkekiáramlás is megfigyelhető volt a fejlett országokhoz köthető offshore központokba (Vargha, 2017).

Az úgynevezett *Hines*-lista³ (2010) 52 országot nevesít adóparadicsomként, amelyhez az újabb kutatások (Boffey, 2017; Millar, 2017; Buchanan 2017) még 3 fejlett országot tettek hozzá. Tehát nemcsak a többnyire

jó, a befektetések számára biztonságos környezetnek számító közigazgatással (Dharmapala, Hines, 2006) rendelkező kicsi (sok esetben sziget-) országok válhatnak adóparadicsommá, de a mai tendenciák szerint nagy gazdaságok is. A társasági befektetések közel 40 százaléka – amelyek adóparadicsomokba kerülnek – az Egyesült Királyságon vagy Hollandián is keresztül- „utaznak”. Az Egyesült Királyság számít a második legnagyobb offshore pénzügyi központnak és Svájc is nagyobb szerepet játszik a többi adóparadicsomba kerülő pénz útjában, mint korábban gondolták.

Az adóparadicsom-országokból 29 esetében áll rendelkezésre a vásárlóerő-paritásos egy főre jutó GDP-adat az 1990–2019 időtávra. Ennek alapján kimutatható, hogy az adóparadicsomok gazdagodása mintegy évi 1,9 százalékra tehető ebben az időszakban, tehát gyorsabb volt, mint a világátlag növekedése. Mivel ezek között több fejlett és a közepes jövedelmű országok felső szintjéhez tartozó ország is van, ezért az adóparadicsomok jelentőségének növekedése is hátráltatja a konvergenciafolyamatokat.

A „NORMÁLJS” GAZDASÁGI SZERKEZETŰ ORSZÁGOK KONVERGENCIÁJA

A diverzifikáltnak nevezhető gazdasági szerkezettel rendelkező országok között a világ-gazdaság egészében reálkonvergencia nem mutatható ki. Érdemes azonban a felzárkózási folyamatokat kisebb földrajzi egységenként is vizsgálni, hiszen a gazdaság kétségtelen globális virtualizálódása mellett a földrajzi távolság még mindig az egyik jelentős tényezője marad a gazdasági kapcsolatok intenzitásának. Ha kontinensenként vizsgáljuk a reálkonvergencia kérdését, akkor konvergencia mutatható ki Európában és Ázsiában, ez utóbbi még egy sajátos (ál)konvergenciát is tartalmaz.

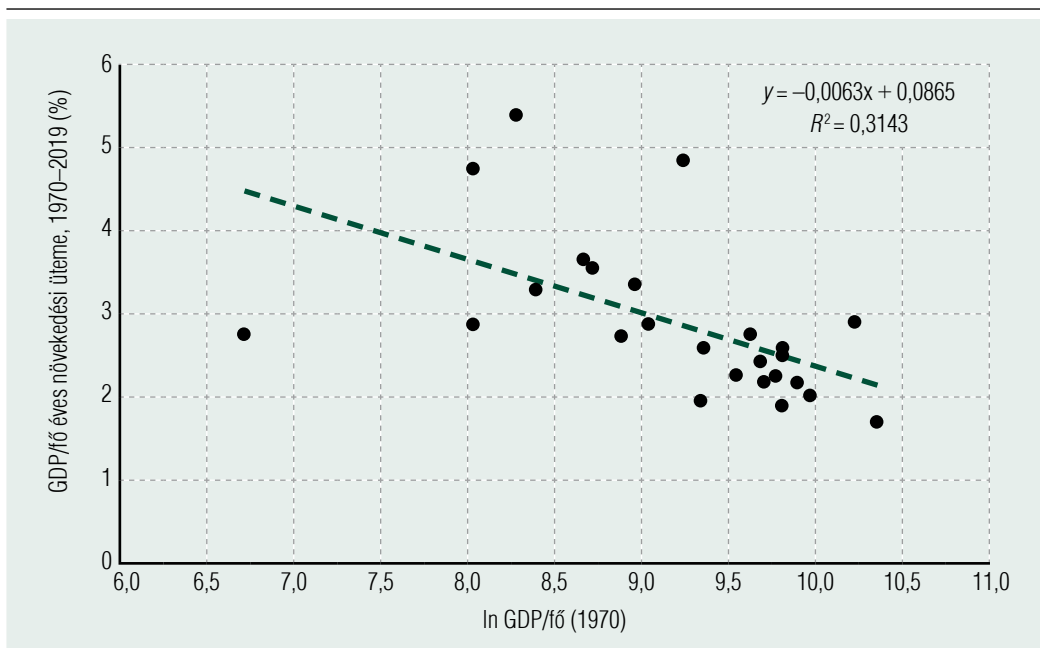
Európát tekintve – amellett, hogy nyersanyag-kitermeléstől erősen függő ország nincs – az adóparadicsomnak tekinthető országokkal együtt is kimutatható némi reálkonvergencia a 4. ábra alapján.

Jelentősen nő viszont a kapcsolatszorosság mértéke az 5. ábra szerint a kezdeti egy főre jutó GDP-érték és az adott ország hosszú távú éves növekedési üteme között, ha kivesszünk néhány adóparadicsomnak számító országot a vizsgált körből. Úgy is fogalmazhatunk, hogy ha nem lenne az adóparadicsomok normális fejlődéstől eltérítő ereje, akkor egy közepes erősségű, hosszú távú reálkonvergencia lenne kimutatható a kontinensen.

Más kontinenseket tekintve viszont nem látható stabil reálkonvergencia a nyersanyag-függőségre és az adóparadicsomokra kontrollálva a modellt. [Az amerikai kontinensen kimutatható egy nagyon gyenge kapcsolat ($R^2 =$ kb. 20 százalék), de Afrikában egyáltalán nem.] Ázsiában pedig egy sajátos fordított konvergenciát tapasztalhatunk, a nyersanyag-függő- és az adóparadicsom-országok a 7. ábra szerint jobban közeledtek egymáshoz a béta-konvergencia-mutató alapján, mint a 6. ábra szerint a kontinens összes vizsgált országa.

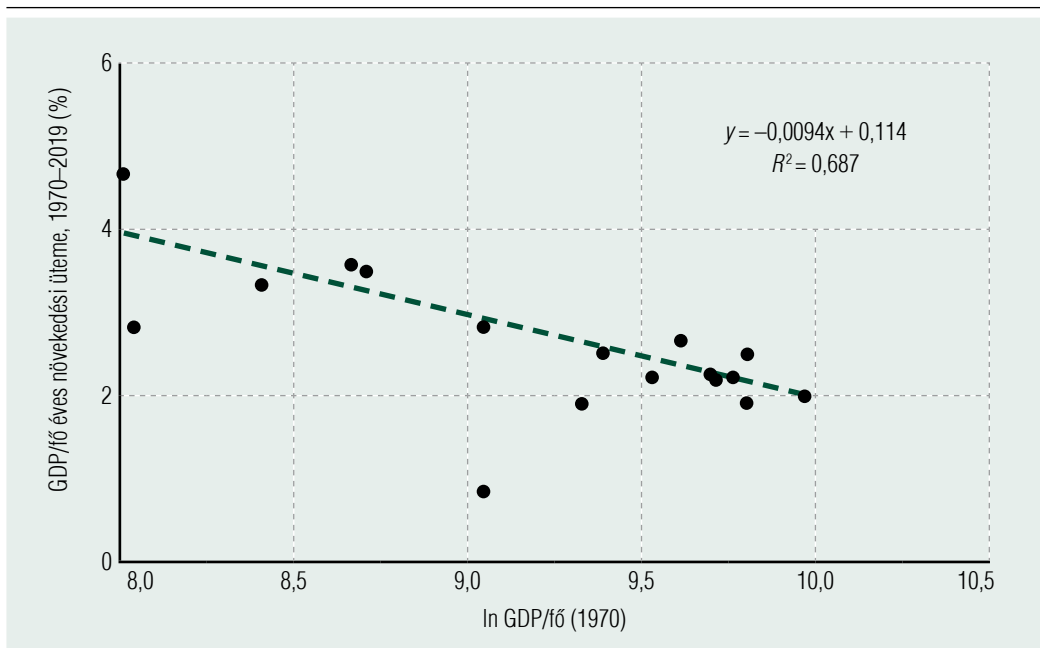
Olajkincse miatt számos közel-keleti ország volt az egy főre jutó GDP alapján gazdag ország 50 évvel ezelőtt, míg a Távolság-Kelet országai nagyrészt szegénynek számítottak. A Közel-Kelet országai azonban az azóta eltelt időben sok tekintetben kimaradtak a globalizációs folyamatokból, állami és hadiipari vállalkozások dominanciája és az olajból származó járadékokra való támaszkodás jellemezte gazdaságukat. A távol-keleti országokkal is leginkább olajexportőrként intenzív a kapcsolatuk. A távol-keleti országok viszont a világ-gazdaságba történő sokréttű bekapcsolódással értek el jelentős gazdasági fejlődést. Így tehát nem mondható, hogy a közel-keleti gazdaságokhoz zárkóztak fel a távol-keletiek, a két térség növekedési jellemzői jórészt egymástól

REÁLKONVERGENCIA EURÓPÁBAN (1970–2019)

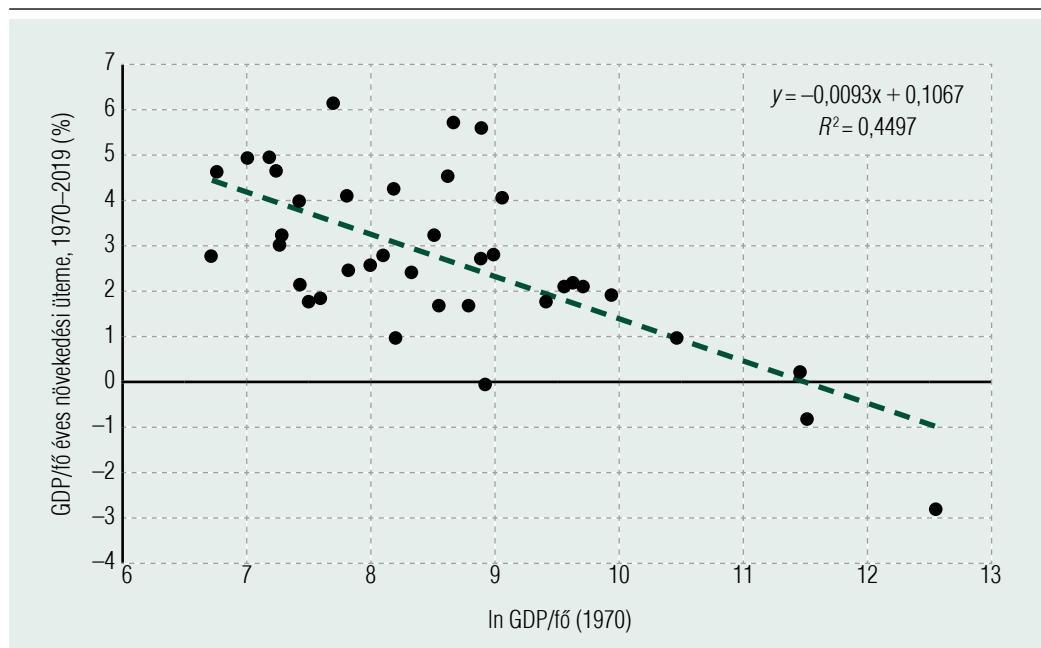
Forrás: Penn World Tables

REÁLKONVERGENCIA EURÓPÁBAN ADÓPARADICSOMOK NÉLKÜL (1970–2019)

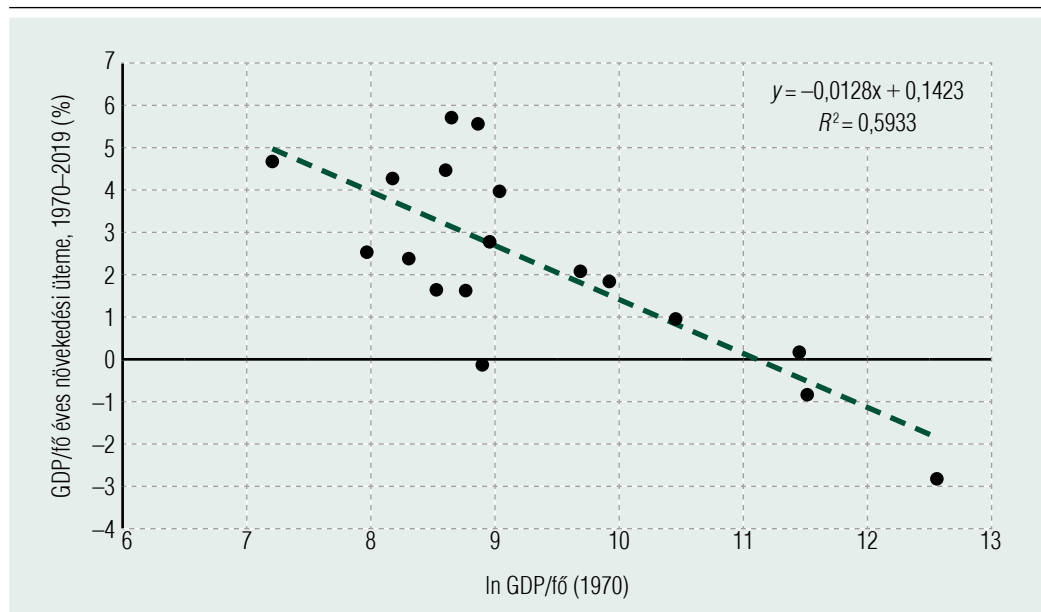
Forrás: Penn World Tables

ÁZSIA REÁLKONVERGENCIÁJA (1970–2019)

Forrás: Penn World Tables

REÁLKONVERGENCIA ÁZSIÁBAN A NYERSANYAGFÜGGŐ ÉS AZ ADÓPARADICSOM-ORSZÁGOK KÖZÖTT (1970–2019)

Forrás: Penn World Tables

függetlenül alakultak. Mindez arra is felhívja a figyelmet, hogy a reálkonvergencia formális számítása akár félre is vezetheti a kutatót a tényleges ok-okozati kapcsolatokat illetően, a konvergenciafolyamatok biztosabb megítélése a többi konvergenciatípussal való együttes elemzéstől remélhető.

A kelet-ázsiai tipikus modell a fejlesztő államon alapult, amely exportvezérelt feldolgozóipart épített ki. A Távol-Keleten az exportorientált modell diffúziója is bekövetkezett: Japántól, Tairantól, Dél-Koreától, Hongkongtól és Szingapúrtól Malajzia, Thaiföld, Kína, Indonézia és Vietnam felé. Az adóparadicsomi státuszba is kerülő országok (Szingapúr, Taiwan, Hongkong, Makaó) egyébként sem lassú növekedése ettől a kivételezett helyzettől még gyorsabb lett és ez is oka annak, hogy formailag a távol-keleti országok számottevő reálkonvergenciát mutatnak a közel-keleti térséggel való közös vizsgálat során, miközben strukturális nincs jelentős közeledés a két térség között.

SZOCIÁLIS KONVERGENCIA

Az egy főre jutó GDP nem mutatja meg, hogy az egyes országokon belül mekkorák a jövedelemegyenlőtlenségek, ezért érdemes

néhány olyan mutatót is a vizsgálódásba bevinni, amelyek lehetővé teszik ilyen szempontból is a konvergenciafolyamatok összehasonlítását.

Erre alkalmas és összetett módon mutatja be a 2. táblázatban a Világbank Humán Fejlettségi Indexe (HDI) a gazdasági fejlődés életminőségre gyakorolt hatását. Az index alapváltozatában a várható élettartam, az iskolarendszerben eltöltött idő, valamint az egy főre jutó vásárlóerő-paritásos GDP alapján rangsorolja az országokat, kibővített változata a jövedelemegyenlőtlenségeket is figyelembe veszi.

Ha azonban az egyenlőtlenségekkel kiigazított HDI-indexet tekintjük, akkor Hongkong, Szingapúr és az USA több mint 10 hellyel hátrább sorolódnak, jelezve ezzel ezeknek az országoknak (a távol-keleti országok esetében lényegében az összes országnak) a nagyobb lakossági jövedelmi szóródását.

Ha a humán fejlődés dinamikáját nézzük, akkor érdemes megemlíteni, hogy hosszú távon, 1990–2019 között a HDI éves átlagos növekedése az alábbi országokban volt nagyobb, mint 0,7 százalék: Szingapúr, Írország, Dél-Korea, Thaiföld, Egyesült Arab Emírátságok, Horvátország, Malaysia, Mauritius, Törökország. Szép számmal vannak közöttük tehát olyan országok is, amelyek adóparadicsos-

2. táblázat

AZ ELSŐ 20 ORSZÁG SORRENDJE A HDI-INDEX ALAPJÁN 2020-BAN

1.	Norvégia	11.–12.	Finnország, Szingapúr
2.–3.	Írország, Svájc	13.	Egyesült Királyság
4.–5.	Hong Kong, Izland	14.–15.	Belgium, Új-Zéland
6.	Németország	16.	Kanada
7.	Svédország	17.	USA
8.–9.	Ausztrália, Hollandia	18.	Ausztria
10.	Dánia	19.–20.	Izrael, Japán

Forrás: United Nations Development Programme: Human Development Report 2020

mi helyzetüket is a humán fejlődés szolgálatába tudták állítani.

A LÁTVÁNYOS SIKEREKET ELÉRŐ ORSZÁGOK GYAKORLATÁNAK NÉHÁNY TANULSÁGA

Írország jórészt amerikai számítástechnikai vállalatoknak az országba csalogatásával sikeresen érzett rá az elkövetkező évtizedek egyik húzóágazatára. Az írországi K+F jó része is az amerikai cégek tevékenységéhez kapcsolódott. Elsősorban adókedvezményekkel és szabadkereskedelmi övezet kijelölésével, valamint a munkaerő képzésével és az infrastruktúra fejlesztésével a hazai vállalatok külföldi vállalatokkal folytatott üzleti kapcsolatai kialakulásának támogatása volt jellemző. Így a kilencvenes években olykor kétszámjegyű gazdasági növekedési ütemet is el tudtak érni. Kétségtelen az is, hogy az amerikai tőkére alapozott fejlődési út egyoldalú függést is kialakított az Egyesült Államok gazdaságától, ami a 2007–2009-es világgazdasági válság során érzékelhetővé is vált, de a válságévek után a gazdaság újra gyorsan magára talált (Breznits, 2011).

Más utat járt be Szingapúr, amelynek sikerreit felértékeli, hogy szénhidrogén- és nyersanyagkészletek nélkül, csekély létszámú hazai munkaerő és kis belső piac mellett, egy eléggé elmaradott, perifériális helyzetből kiindulva érte el azokat.

A gyors fejlődési folyamat kezdetekor, a '60-as években állami tulajdonú vállalatokat hoztak létre az iparosítás érdekében. A külföldi tőke és az import korlátozása mellett a lakosságot magas betéti kamatokkal ösztönözték a megtakarításra, hogy hazai forrásból finanszírozhassák a fejlődést. A cégek konglomerátumokba szerveződtek és a cégcsoportokhoz tartozó banktól kapott kedvezményes hitelekkel finanszírozva léptek ki a világpiacra a '70-es, '80-as években (Kumar, Siddique, 2010).

A globalizáció felgyorsulásával azonban a többi hasonló, belső erőforrásokra alapozó fejlesztéspolitikát követő távol-keleti országhoz hasonlóan a '97-es ázsiai pénzügyi válság nem kerülte el Szingapúrt sem. A globalizált piacokhoz illeszkedő reformokkal tették újra versenyképessé az országot. Az állami cégcsoportok szerepe csökkent és nyitottabbá vált az ország, a külföldi tőkét is beengedték a belső piacra. Sikeresen leszámoltak a korrupcióval, ma Szingapúr a legalacsonyabb korrupciós index-szel rendelkező országok egyike, a járdékvadász-magatartás sem jellemzi az országot.

A siker érdekében végig kiemelt ágazatként kezelték az oktatást. A többi kelet-ázsiai országhoz hasonlóan meritokratikus alapon szerveződik a társadalom. Emellett társadalmi normakövetés, a fejlesztési irányokban pedig konszenzus is kellett a látványos fejlődéshez (Tan, Bhaskaran, 2018).

Ritkábban esik szó Thaiföldről, mint egy szintén jelentős gazdagodást elérő országról. Az ország a külföldi befektetések felé nyitott, a fejlődést fejlett infrastruktúra támogatja. Az 1980-as évektől kezdődően a nagymértékű japán és amerikai, főleg elektronikai és autóipari befektetéseknek köszönhetően évi átlagban közel 10 százalékos gazdasági növekedést tudott produkálni a válságperiódusokat leszámítva. Az exportorientáltság rendkívül nagy, szinte nincs olyan ágazata a gazdaságnak, amely ne lenne számottevő exportteljesítményre képes (Hays, 2020).

Bár hatalmas lakosság száma miatt az egy főre jutó GDP-t tekintve Kína nem tartozik a kiemelkedően teljesítő országok közé, de a sok évben elért kétszámjegyű gazdasági növekedése miatt igen gyors felzárkózási teljesítményt mutatott fel.

Az élelmiszerellátás stabilizálása érdekében az 1970-es évek végén a mezőgazdaságban a kollektív földtulajdont megtartó, de az agrárdolgozók anyagi érdekelttségét növelő átalakításra került sor. Ezt az ipari vállalatok döntési

önállóságának növelése, valamint a magánvállalkozások tömeges létrehozásának engedélyezése követte. Lehetővé tették a külföldi tőke visszatérését is a kínai gazdaságba.

Az 1973-as és az 1979-es olajárrobbanások nyomán világszerte tetemesen megnöttek a termelési költségek. Kína éppen ekkor jelentett új célterületet sok kiaknázatlan erőforrással és hatalmas potenciális piacával a másutt kihasználatlan tőke számára. A sikerhez elengedhetetlen volt a kínai munkaerő szorgalma és olcsósága, valamint az is, hogy az alacsony bérszínvonal hosszan fennmaradt (Gyuris, 2017). A felzárkózást mindvégig kiugróan magas, többször a 40 százalékot is meghaladó beruházási ráták mellett hajtották végre (Székely–Dobi, 2017).

KONKLÚZIÓK

A felzárkózó országok fejlesztési gyakorlatából látható, hogy nem feltétlenül kell létrehozni nemzeti iparágakat, sikeres lehet a külföldi tőkebevonásra alapozó stratégia is, vagy már meglévő értéklánchoz való csatlakozás, kezdetben még technológiai követő politikával. Nem szükségszerű a magas beruházási ráták megléte, vagy éppen az alacsony adóterhelés sem a

gyors fejlődéshez, bár az előbbi, különösen, ha hatékony befektetésekben testesül meg, kétségtelenül igen valószínűvé teszi a gyors fejlődést.

Ha a fejlődéstanulmányokból kirajzolódó különféle modelleket kellene minősíteni, akkor talán az észak-európai, úgynevezett skandináv modell (kiegészülve Németországgal és Ausztriával) mellett szól a legtöbb érv, hiszen az ide tartozó országok minden itt vizsgált fejlődési mutatóban (humán fejlettség, versenyképesség, korrupciómentesség) kedvező minősítéssel rendelkeznek. Ez a magas fejlettség társadalmi szolidaritással és környezeti fenntarthatósággal párosul, miközben az angolszász és még inkább a távol-keleti modellben a gazdasági hatékonyság gyengébb szociális védőháló mellett jön létre.

Nincs tehát ugyan egységes feltételrendszere a sikeres felzárkózásnak, de a jelenlegi helyzetben úgy látszik, hogy az oktatás, az egészségügy erőteljes fejlesztése, a képességalapú kiválasztódás, kompetens és autonóm bürokrácia, versengő elitek, és a társadalom többsége által elfogadott fejlesztési irányok valamilyen mixe nélkül tartós konvergencia nem érhető el. Az egyedi utakhoz legitimitációt pedig az általánosan magas életszínvonal adhat egy ország vezetése számára. ■

JEGYZETEK

¹ Nyersanyagfüggő országok: Mauritánia, Guinea, Bolívia, Szudán, Venezuela, Kongói Demokratikus Köztársaság, Kazahsztán, Katar, Egyesült Arab Emírátságok, Botswana, Irán, Mongólia, Kuvait, Bahrein, Csád, Gabon, Omán, Szaúd-Arábia, Timor-Leste, Jemen, Algéria, Brunei, Azerbajdzsán, Nigéria, Kongó, Angola, Líbia, Egyenlítői Guinea, Irak

² <https://globalriskinsights.com/2014/04/four-countries-that-beat-the-resource-curse/> Botswana rajta van ugyan a nyersanyagfüggő országok listáján, de közepes jövedelmű országnak számít, ami inkább kivételnek számít az afrikai kontinensen, különösen a szub-szaharai régióban.

³ Adóparadicsomok: Andorra, Anguilla, Antigua

és Barbuda, Aruba, Bahama-szigetek, Bahrain, Barbados, Beliz, Bermuda, Brit Virgin-szigetek, Kajmán-szigetek, Cook-szigetek, Costa Rica, Curacao, Ciprus, Dzsibuti, Dominika, Gibraltár, Grenada, Guernsey, Honkong, Ír-sziget, Man-sziget, Jersey, Jordánia, Libanon, Libéria, Liechtestein, Luxemburg, Makaó, Maldív-szigetek,

tek, Málta, Marshall-szigetek, Mauritius, Mikronézia, Monacó, Montserrat-sziget, Nauru, Holland Antillák, Niue, Panama, Szamoa, San Marino, Seychelles-szigetek, Szingapúr, St. Kitts és Nevis, Saint Lucia, Saint Martin, Saint Vincent és Grenadine-szigetek, Svájc, Tajvan, Tonga, Turks- és Caicos-szigetek, Egyesült Királyság, Vanuatu

IRODALOM

ALCIDI, C., NÚÑEZ FERRER, J., DI SALVO, M. et al. (2019). Income Convergence in the EU: A tale of two speeds. Online: <https://www.ceps.eu/ceps-publications/income-convergence-eu-tale-two-speeds/>, <https://doi.org/10.1007/s10272-019-0783-6>

BAUMOL, W. J. (1986). Productivity Growth, Convergence, and Welfare: What the Long-run Data Show. *American Economic Review*, Vol. 76. No. 5. pp. 1072–1085

BOFFEY, D. (2017). Netherlands and UK are biggest channels for corporate tax avoidance. *The Guardian*, Online: <https://www.theguardian.com/world/2017/jul/25/netherlands-and-uk-are-biggest-channels-for-corporate-tax-avoidance>

BREZNITS, D. (2011). Ideas, Structure, State Action and Economic Growth: Rethinking the Irish Miracle. *Review of International Political Economy* 19(1) <https://doi.org/10.1080/09692290.2010.514260>

BUCHANAN, M. (2017). Tax Havens Can Be Surprisingly Close to Home. *Bloomberg View*. Online: <https://www.bloomberg.com/opinion/articles/2017-04-11/tax-havens-can-be-surprisingly-close-to-home>

COUTINHO, L., TURRINI, A. (2020). Real

Convergence Across the Euro Area. *Intereconomics*, Volume 55, Number 5, pp. 301–311, <https://doi.org/10.1007/s10272-020-0920-2>

DHARMAPALA, D., HINES JR., J.R. (2006). Which Countries Become Tax Havens? NBER Working Paper No. 12802, December, <https://doi.org/10.3386/w12802>

DUFRENOT, G., SANON, G. (2014). Testing Real Convergence in the ECOWAS countries in Presence of Heterogeneous Long-Run Growths. CREDIT Research Paper No. 05/14, Centre for Research in Economic Development and International Trade, University of Nottingham

DUFRENOT, G., MIGNON, V., NACCACHE, T. (2009). The slow convergence of per capita income between the developing countries: „growth resistance” and sometimes “growth tragedy”. *CREDIT Research Paper* No. 09/03

FRANKS, J., BARKBU, B., BLAVY, R., et al. (2010). Economic Convergence in the Euro Area: Coming Together or Drifting Apart? WP/18/10 IMF Working Papers, <https://doi.org/10.5089/9781484338490.001>

GÁL Z. (2015). A pénzügyi globalizáció és az eurózóna pénzügyi-monetáris integrációjának térbeli korlátai. *Pénzügyi Szemle*, 2015/1

- GYURIS F. (2017). A kínai gazdasági csoda okai és korlátai. *Földrajzi Közlemények*, 141/3, 275–287. oldal
- HAYS, J. (2008). Economic history of Thailand: Post-war boom and the Thaksin and post-Thaksin years. Online: https://factsanddetails.com/southeast-asia/Thailand/sub5_8g/entry-3310.html
- HINES JR., J. R. (2010). Treasure Islands. *Journal of Economic Perspectives*, 4 (24), pp. 103–125, <https://doi.org/10.1257/jep.24.4.103>
- DEL HOYO, J. L., DORRUCCI, E., HEINZ, F. F. et al. (2017). Real convergence in the euro area: a long-term perspective. Occasional Paper Series No. 203/December
- KAURYHA, A., VALDIVIESO, P. (2015). Economic convergence as natural evolutionary path. Online: <https://www.revistaespacios.com/a15v36n05/15360516.html>
- JOHNSON, P., PAPAGEORGIOU, C. (2020). What Remains of Cross-Country Convergence? *Journal of Economic Literature*, Vol. 58, No. 1, pp. 75–129, <https://doi.org/10.1257/jel.20181207>
- KUMAR, S., SIDDIQUE, S. (2010). The Singapore success story: public-private alliance for investment attraction, CEPAL – Serie Comercio internacional, No. 99
- LUCAS, JR., R. E. (1988). On the Mechanics of Economic Development. *Journal of Monetary Economics* 22, pp. 3–42, North-Holland, [https://doi.org/10.1016/0304-3932\(88\)90168-7](https://doi.org/10.1016/0304-3932(88)90168-7)
- MADDISON, A. (2001). The World Economy: a Millennial Perspective, Paris. OECD, Development Studies Centre, <https://doi.org/10.2307/20050348>
- MATKOWSKI, Z., PROCHNIAK, M., RAPACKI, R. (2016). Real Income Convergence between Central Eastern and Western Europe: Past, Present, and Prospects. „*Ekonomista*”, nr. 6
- MILLAR, H. (2017). „Is the U.K. Already the Kind of Tax Haven It Claims It Won't Be?” *Bloomberg News*, 31, July, Online: <https://www.bloomberg.com/news/articles/2017-07-31/is-the-u-k-already-the-kind-of-tax-haven-it-claims-it-won-t-be>
- NORTH, D. C. (1990). Institutions, Institutional Change and Economic Performance. Cambridge University Press, <https://doi.org/10.1017/cbo9780511808678>
- PATEL, D., SANDEFUR, J., SUBRAMANIAN, A. (2021). The New Era of Unconditional Convergence. Ashoka University Economics Discussion Paper 54, February <https://doi.org/10.1016/j.jdevec.2021.102687>
- PELLE A., VÉGH M. Z. (2019). Hogyan változott az euróövezet a kezdetek óta. *Pénzügyi Szemle*, 2019/1
- RAMA, M. (2019). Converge and European Value Chains: How Deep Integration Can Reignite Convergence in the EU. CID Research Fellow and Graduate Student Working Paper Series 116, Harvard University
- ROMER, P. M. (1986). Increasing Returns and Long-Run Growth. *Journal of Political Economy*, Vol. 94, No. 5, pp. 1002–1037, <https://doi.org/10.1086/261420>
- SOLOW, R. M. (1956). A Contribution to the Theory of Economic Growth. *Quarterly Journal of Economics*, 70, pp 65–94, <https://doi.org/10.2307/1884513>
- SZÉKELY-DOBY, A. (2017). A kínai fejlesztő állam kihívásai. *Közgazdasági Szemle*, LXIV. évf., június, 630–649. oldal, <https://doi.org/10.18414/ksz.2017.6.630>

TAN, K. S., BHASKARAN, M. (2015). The role of the state in Singapore: Pragmatism in pursuit of growth. *Singapore Economic Review*. 60, (3), pp. 1–30

VARGHA B. (2017). Adóalap-elvonási tünetek? *Pénzügyi Szemle*, 2017/2

UNITED NATIONS Development Programme: Human Development Report 2020. Online: <http://hdr.undp.org/en/2020-report>, <https://doi.org/10.18356/978921005516>